

Anakronistisk kosmopolitism

Carl Georg Brunius' *De diis arctois*

Anachronistic Cosmopolitanism

The *De diis arctois* of Carl Georg Brunius

Alfred Sjödin

Alfred Sjödin er verksam ved Avdelningen för litteraturvetenskap, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

alfred.sjodin@litt.lu.se

Sjödin disputerte i 2014 på ei avhandling om Johan Gabriel Oxenstierna og har publisert artiklar om annan svensk 1700-talslitteratur. Han har nyleg vore redaktør for antologien *Kritik och beundran. Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750–1850* (saman med Jennie Nell).

SAMMENDRAG

Medan den gotiska romantiken ville lägga det isländska arvet till grund för den svenskspråkiga nationallitteraturen, författade Carl Georg Brunius en stor dikt om de nordiska gudarna på latin (1822). Denna artikel undersöker dikten och dess mottagande utifrån motsättningen mellan latindiktningens kosmopolitiska karaktär och den framflytande nationallitterära ordningen. Brunius' senkommenhet, som någon som fortsatte den nylatinska traditionen och räknade med att den skulle vara mottaglig för aktuella, nationella ämnen, gör att många antaganden om den svenska litteraturens gränser ställs på sin spets. I artikelns första hälft undersöks Brunius, hans sammanhang och det kritiska mottagandet. Denna motsättning utforskas sedan genom att anknyta till samtida teorier om litterära ekologier och konstruktionen av nationallitteraturer.

Nøkkelord

nylatinsk poesi, goticism, verdenslitteratur, nationalism, kosmopolitism

ABSTRACT

While romantic neo-Gothicism strove to make the Old Norse heritage a part of the identity of Swedish literature, the poet Carl Georg Brunius wrote a poem in Latin on the Northern myths (1822). This article investigates the poem and its reception from the perspective of the conflict between cosmopolitan Latin and the emerging system of national literatures. Brunius's belatedness, as a continuator of a Neo-Latin tradition that he tried to adapt to

current, nationally coded themes, makes him an interesting test case for the limits of Swedish literature. In the first part of the article, Brunius's context, the poem and its critical reception are examined. In the second part, theories of literary ecologies are made use of in order to explore more fully the opposition between the national and the cosmopolitan.

Keywords

Neo-Latin Poetry, Neo-Gothicism, World Literature, Nationalism, Cosmopolitanism

1822 arbetade Esaias Tegnér på *Frithiofs saga*, det främsta monumentet för den svenska romantikens försök att lägga det isländska kulturarvet till grund för den svenska litteraturen. Detta år publicerade latinskalden, senare arkitekten och byggnadshistorikern tillika Tegnér's efterträdare som grekprofessor i Lund, Carl Georg Brunius, sitt stora poem *De diis arctoï libri sex* (Sex böcker om de nordiska gudarna). Brunius' dikt är anmärkningsvärd redan genom att vara en av de längsta latindikter som skrivits i Sverige. Ett särskilt intresse har den dock i sin brist på överensstämmelse mellan form och innehåll. Medan man som bäst var sysselsatt med att grunda den inhemska litteraturen på det skandinaviska arvet och det svenska språk som förde samman överhet och folk, framställde Brunius Eddornas myter på smidiga latinska hexametrar, i vad som av allt att döma var ett allvarligt syftande konstverk. *De diis arctoï* tycks på en gång delta i tidevarvets dominerande tendenser och vara en relik av en äldre latinhumanism. I denna uppsats ska jag försöka närmare analysera diktens märkliga mellanställning, vad jag, med ett ordval som kommer att preciseras längre fram, kommer att kalla dess *anakronistiska kosmopolitism*.

Jag har tidigare pekat på hur den svenska litteraturhistoriska forskningens föreställningar om periodisering och tidsutsnitt även verkat avgränsande på dess objekt (Sjödin 2016). I denna artikel vill jag undersöka ett verk som stör litteraturhistoriens nationella kronologi: ett verk som uppenbart är en produkt av sin tid men som sett till språkval och form aktualiserar en annan och längre historia. I den första delen ska jag placera in Brunius i hans sammanhang, undersöka diktens form och hur den mottogs. I dess andra del ska jag utvidga diskussionen genom att knyta an till nutida perspektiv på världslitteratur och språkproblematik. På så vis hoppas jag kunna fördjupa bilden av den gotiska romantikens 1820-tal och samtidigt problematisera vissa grundläggande drag i den svenska litteraturhistorieskrivningen.

I.

Brunius och hans samtid

Carl Georg Brunius (1792–1869) hade en akademisk karriär av ett slag som vore svår att föreställa sig idag. Sitt levebröd tjänade han som professor i grekiska, men med tiden kom hans intresse för arkitektur att nästan helt ta över. Han var Sveriges klaraste representant för den gotiska renässans som inom arkitekturen satte sin prägel på det europeiska 1800-talet. Som flitigt anlita byggmästare restaurerade han bland annat domkyrkan i Lund och ritade flera kyrkor i Skåne. Med sina många konsthistoriska undersökningar och reseskildringar sökte han väcka intresse för medeltidens stil och påverka utformningen av nya bygg-

nader och restaurationer.¹ På något sätt fick han också tid till författandet av latinsk poesi. Detta var inte alls ovanligt i den tidens akademiska miljö, allra minst i Lund, där ett aktivt praktiserande av latinet som medium för föreläsningar, högtidstal och dikter fortgick ett bra tag in på 1800-talet. Enligt flera bedömare nådde latinfärdigheten en ny höjd under denna sena fas.² Johan Lundblad (1753–1820), professor i latinsk poesi och vältalighet och framstående latinpoet, var den främste upprätthållaren av denna tradition. Medan filologin på kontinenten genomgick en professionaliseringsfas som gjorde den alltmer till ett forskningsämne, höll man i Lund länge kvar vid en förståelse av klassikerstudiet som hade mer gemensamt med renässanshumanismens.³ Tidens tecken var dock tydliga nog. När Lundblads latindikter gavs ut påpekades det i förordet att det inte fanns någon brist på filologer som kunde emendera de klassiska skaldernas texter, men att få förmådde skapade nya verk i deras stil.⁴

Brunius' långa latindikt över asagudarna kom till i denna miljö. Man bör dock inte avfärda den som en akademisk kottieriprodukt, skriven på betryggande avstånd från det som rörde sig i den omgivande kulturen. Johan Lundblad hade i sin ungdom skrivit svenska dikter inspirerade av Goethes *Den unge Werthers lidanden*, och hans förhållande till romarna tycks delvis ha färgats av en sentimentalitet som hörde till tiden.⁵ Brunius själv var klart medveten om de senaste nyheterna i det litterära livet. Götiska förbundet, den organisation som gjorde allra mest för att väcka intresset för det fornnordiska, hade en inflytelserik ambassadör i Esaias Tegnér. I brevväxlingen mellan Brunius och Tegnér diskuteras relationen mellan det klassiska, det romantiska och det fornnordiska, och aktuella verk som Adam Oehlenschlägers *Nordens guder* (1819) nämns (Brev 7/9 1820 i Tegnér 1954, 144).

Det fanns i Lund vid denna tid även ett stort antikvariskt intresse för den skandinaviska forntiden (Christensson, 2005, 69f.). Drivande var professorn Nils Henrik Sjöborg, vars populära handbok *Samlingar för nordens fornälskare* (1797) för övrigt gavs ut på nytt samma år som *De diis arctois*, på samma förlag. I Lund fanns också runologen, medlemmen av det götiska förbundet och sedermera riksantikvarien Johan Gustaf Liljegren. Med denne gav Brunius ut verket *Nordiska fornlemningar* (1823). *De diis arctois* har alltså vuxit fram i nära kontakt med den nygötiska strömningen, både vad gäller de filologiska och arkeologiska försöken att öka kunskapen om detta arv, och vad gäller försöken att återuppliva det i en ny nationell diktning. Det enda som skiljer honom från denna strömning är hans val att berätta om de nordiska gudarna i en klassiskt utformad latindikt snarare än att bidra till den svenska litteraturen.

I den förnyelse av litteraturen som ägt rum runt sekelskiftet 1800 kom latinets status att utmanas avsevärt. Framför allt i den tyska kulturen hade man börjat vända sig mot latinets kulturimperialism, särskilt som fransmännen såg sig som dess moderna avläggare. Under

1. Om denna del av Brunius' verksamhet, se Grandien 1974.

2. Se till exempel Kahl (1868 [1851], 217f.); Bergman (1895, LIII).

3. Översiktligt om denna lundensiska latindiktning, se Tengström (2014, 121–123). Om motsättningen mellan humanismen och filologins professionalisering, se Lindberg (1987, 99–161).

4. Se förordet till Lundblad (1821, 4).

5. Jfr. skildringen i Ahnfeldt (1963 [1882], 39): «Av det simpla *mi Cotta* rördes han ända till tårar. 'Ett skönt uttryck, mine herrar! Cicero vill säga: min Cotta, min käre Cotta, min älskade Cotta, min egen, min enda Cotta!' Och nu runno tårarne klara utför hans kinder.»

napoleonkrigen skulle Johann Gottlieb Fichte i sina *Tal till den tyska nationen* (1808) förstärka denna motsats ytterligare. Enligt Fichte var i stort sett hela den europeiska folkstammen att räkna som germaner, med den skillnaden att vissa lämnat det tyska hemlandet och kommit under inflytande av det latinska språket och på så vis förlorat kontakten med sina andliga urkällor. Då det översinnliga inte kunde uttryckas med ett bildspråk hämtat ur folkets vardag, blev resultatet ett intellektualiserat, artificiellt tankesätt utan resonans i folkdjupen (Fichte 1914 [1808], 55–71). I Sverige var oppositionen mot det fransk-latinska inte lika politiskt laddad, men i allmän form tog man till sig denna föreställning om de kosmopolitiska språken som ett hot mot den nationella egenarten. I Danmark skulle N.F.S. Grundtvig utforma en djupgående historiefilosofisk tolkning av konflikten mellan den nordiska och den latinska andan (Grundtvig 1907 [1832], 394–419). Sitt mest konkreta och bestående resultat fick det i den folkhögskola som lanserades som en motsats till den traditionella latinskolan (Korsgaard 2015).

Denna nya negativa uppfattning av latinet märks tydligt i det bemötande som gavs *De diis arctoïis* i *Svensk litteratur-tidning*, romantikernas främsta organ. Recensenten anmärker att en latinsk framställning av Eddamyterna knappast kan behövas, då de nu finns översatta till danska, tyska och svenska (1823, 145); Arvid August Afzelius' svenska översättning hade ju kommit ut 1818. Men språkfrågan handlar inte enbart om tillgänglighet. Latinet är enligt recensenten ett «oorganiskt organ» (ibid.) för detta stoff, dels genom sitt avstånd till de germanska språken, dels genom faktorer som har med språkets egen utveckling att göra. Den latinska poesin hade nämligen lånat sina idéer från grekerna snarare än att låta dem växa fram ur folkets språk. Istället etablerades ett separat poesispråk, vars formler traderas från guldålderspoeterna till senare tiders kompositionsmanualer. Resultatet blir ett abstrakt poesispråk som «för phantasien ej hafva stort mer att betyda, än algebraiska tecken» (ibid.). Latinpoeten blir en «anatom» som kan leta sig fram till blodådrornas system, men som är oförmögen att hitta den «innersta hjertpunkten, som gjorde det hela till en lefvande organism» (1823, 146).

Om detta gäller latinpoesin i allmänhet blir det desto mer påfallande då den används för att gestalta de fornnordiska myterna. Dessa är nämligen produkten av en spontant framvuxen naturpoesi och som sådan inskränkt till tid och rum. Om visserligen den nordiska mytologin har mycket gemensamt med andra kulturkretsars myter, så «har den dock sedan uppväxt till ett träd, som i Nordens mark rotfäst sig och i Nordens luft utbrett sina grenar, utan att derifrån kunna flyttas med bevarande af sin vegetation» (1823, 149).⁶ Samma anda, som utgör uttrycket för folksjälens i myterna och sagorna, märks också i själva språket, och den återfinns även i de senare avledningarna, till exempel i svenskan. Om en svensk läser Eddans originaltext, eller tar del av den i Afzelius' svenska översättning, så ilar en «helig rysning» genom sinnet, och en «kraftig hemkänsla väcks» (1823, 149f.). För att en människa ska vara mottaglig för det slags undersagor som finns i Eddorna, måste det nämligen finnas en grogrund i form av minne och tradition. Denna tradition kan dock bara nå fram i den form som myterna själva har, och i det språk som de stämmer överens med. Eddamyternas «poetiska halt är i sjelfva språkets daning inpräglad» (1823, 164f.).

6. Sådana klimatargument var inte ovanliga vid denna tid. Se t ex de Staël (1991[1800], 205f.) (kapitlet «De la littérature du nord»); Ling (1819, 1f.).

Gudarnas formvärld

Synpunkterna i *Svensk litteratur-tidning* visar oss något av det språkligt motiverade motståndet mot latinet. Man kan också ana att motsättningen inte enbart gäller språkvalet utan också själva skrivsättet. I ett brev till Brunius hade Esaias Tegnér gett uttryck åt denna inställning då han påpekade att

de Nordiska Mytherna [...] ha en helt annan dystrare, djupare, väldigare character än de Helleniska, och fordra äfven der före efter min öfvertygelse en helt annan behandling. Det är omöjligt att leda dessa Trollhättefall i någon lugn och stilla Episk Canal. De måste behandlas lyriskt och romantiskt, och man kan ändå rätt väl misslyckas. [...] I allmänhet sagt äro Eddorna det sublimaste jag hittills lärt känna af mensklig dikt (Brev 1/3 1820 i Tegnér 1954, 179).

Vi skimtar här hur motsättningen mellan det nordiska och det klassiska hänger samman med nyckelbegrepp i tidens estetiska vokabulär som det romantiska, det sublimala och motsatsen mellan det episka och det lyriska. Förståelsen av diktens mottagande blir ofullständig utan en granskning av dess utmärkande stil- och formmässiga drag, och hur dessa relaterar till de estetiska effekter man väntade sig av ett poem med fornnordiskt tema.

För att komma åt den rent litterära aspekten är det nödvändigt att reda ut huruvida Brunius' sex böcker, som i sin senare version bär undertiteln «diktade enligt Eddorna» («secundum Eddas concinnati»), bör betraktas som en översättning. Bernd Roling tycks mig gå alltför långt i denna riktning, då han tonar ner de klassiska dragen i dikten och menar att den lättast låter sig förstås som en konsekvens av latinets fortsatta prestige i den skandinaviska universitetsvärlden och mot bakgrund av dess bruk som vetenskapligt översättningspråk (Roling 2007, 263). Denna tradition är en självklar förutsättning för Brunius' dikt, men man kan konstatera att Brunius förstod dess syfte på ett helt annat sätt. I det svar på kritiken som han införde i *Stockholmsposten* 1823 menar han att författandet av dikten inte skett i nyttsyfte, att «meningen ej heller varit, att man skulle genom Latium färdas till Island», vilket «var betänkligt i Worms och Verelii dagar» och «blir det mer och mer» (Brunius 1823, nr. 113).⁷ Roling tonar ner spänningen mellan det latinska poesispråket och det fornnordiska innehållet, och menar att de latiniserade epiteten på gudarna beror på metrisk nödvändigheter (Roling 2007, 264). I sitt svar på kritiken var Brunius dock tydlig med att epitet av detta slag inte syftar till att fylla ut versraden utan till att skapa åskådlighet och tydlighet (Brunius 1823, nr. 113). Dikten är, om man får tro Brunius, inte ett förmedlingsuppdrag för att underlätta kontakten med det fornnordiska – den är ett konstverk i egen rätt.

Mats Malm påpekar att den dominerande typen av latinsk översättning av det isländska materialet bestod i en prosaöversättning ord för ord, utan ambition att «anpassa innehållet – åtminstone inte formmässigt, ibland i ordval – till den latinska kulturen» (Malm 1996, 168). Det finns visserligen stycken i *De diis arctoïis* som utgör mer eller mindre direkta översättningar av den isländska texten: till exempel uppräknningen av de naturföremål som ska skydda Balder, vilka nästan samtliga har en motsvarighet i originaltexten (Brunius 1822, 39). Men i allmänhet finns det ingen sådan ekvivalens 1:1 mellan eddorna och Brunius' text. Han förhåller sig selektivt till förlagorna, och de berättelser han väljer att ta med skrivs om enligt den

7. Ole Worms (1588–1644) och Olof Verelius (1618–1682) var antikvarier som undersökte runor och gav ut isländsk litteratur i latinsk översättning.

romerska poesins konventioner.⁸ I enstaka ordval kan man ana en viss innehållslig synkretism mellan de två kulturerna, så till exempel då gudarnas boning återkommande benämns *Olympus*, eller att en «guldålder» (*aetas aurea*) sägs ha ägt rum i ett tidigt stadium av världens skapelse (Brunius 1822, 24). Likaså finns det många enskilda fall av direkt allusion på latinska klassiker, ibland av ett ganska lekfullt slag.⁹ De intressanta textelementen är dock främst de som rör hur stoffet behandlas, hur det så att säga översätts mellan två formvärldar.

En uppenbar skillnad gäller bildspråket, där Brunius avviker från den isländska textens karakteristiska uttryckssätt men också lägger till ett element som helt saknas i originalet: den utsträckta liknelsen. Så t ex i berättelsen om Tjatse, då jätten, förvandlad till en örn, flyger iväg med Loke, och liknas vid en rovfågel som gripit en orm (Brunius 1822, 34).

Beskrivningarna tenderar allmänt att vara betydligt fylligare än i förlagorna. Hos de romerska poeterna finner man ofta att en berättelse gör halt och övergår till en statisk och detaljerad deskription, och att denna övergång signaleras med ord som «est locus» («det finns en plats ...») eller dylikt. Denna teknik finner vi på flera ställen hos Brunius, till exempel i beskrivningen av Valhall:

Est locus immensis super alti nubila coeli
Extensus spatiis gratusque salubribus auris:
Quem cum respiciunt Aesi, coelestibus oris
Imponunt pontem, qui mille coloribus atros
Distinctus nimbus pulchro colluminat arcu (Brunius 1822, 22).¹⁰

(Det finns en väldig plats ovanför den höga himlens moln, utsträckt i vida rymder och behaglig med sina hälsobringande fläktar. När asarna skådar den, anlägger de en bro till de himmelska stränderna, vilken smyckad med tusen färger lyser upp de svarta molnen med en vacker båge.)

Genom att delvis lösgöra sig från berättelsen framhävs också dessa beskrivningar som en särskild textgenre, och poeten ges möjligheten att knyta an till de paradigm för framställningen av platser som etablerats i tidigare poesi (Williams 1968, 640–657) och som formaliserats i kompositionsmanualer.¹¹

8. Gérard Genettes kategori «transposition» är en träffande beteckning på relationen mellan text och förlaga hos Brunius, och de flesta av dess underordnade kategorier kan vi också hitta i *De diis arctoïis*: översättning (vissa stycken är direkta översättningar), versifikation (då förlagan utgörs av den prosaiska Eddan), transmetrisering (från fornnordiska verslag till hexameter), transtillisering, amplifikation (Brunius ger ofta en utförligare skildring än förlagorna), reduktion (åtskilligt av förlagornas innehåll utesluts). Se Genette (1982, 291–384).

9. Se bl.a. följande ställen i Brunius (1822): 9 «terra parens» (jfr. Verg. *Aen.* IV. 178); 45 «Felix, qui potuit ...» (jfr. Verg. *Georg.* II. 490); 85 «maris [...] terga» (jfr. Lucanus *Pharsalia* V. 565, baserat på en homerisk formel); 80: «si audacia detur diis conferre homines» (jfr. Verg. *Georg.* IV 176); 90 «cadunt celsis minimae de collibus umbrae» (jfr. Verg. *Ecl.* 1.84). Jag tackar Arsenij Vetusjko-Kalevitj som låtit mig läsa ett utkast («Nordic Gods in Classical Dresses: 'De diis arctoïis' by C.G. Brunius», föredrag vid konferensen «Telling Tales out of School. Latin Education and European Literary Production», Ghent, 14–16 september 2017), där han pekat ut ytterligare allusioner, bl. a. 15 «Balder, Frigga, tuus, divorum hominumque voluptas» (jfr. Lucr. I.1); 94: «Quantum mutatus ab illo» (Verg. *Aen.* II. 274). Han poängterar också att Brunius inte sällan använder lånade fraser och allusioner på ett sätt som förändrar originalens mening till komisk effekt.

10. Jfr. vidare Brunius (1822, 76; 78; 133).

11. Så exempelvis Brunius (1822, 53): «Vallis erat, tenebris super impendebat opacis / Silva vetus» (Det fanns en dal, som en gammal skog tornade över med täta skuggor). I varje upplaga jag kunnat kontrollera av manualen *Gradus ad parnassum* rekommenderas följande epitet för *tenebrae*: «opacae, caecae, nocturnae, atrae».

De psykologiska skildringarna påminner till sin teknik och sina ordval betydligt mer om de latinska guldålderspoeterna än om förlagan. Då Frej grips av kärlek till Gerda beskrivs det på följande sätt:

Mox ille tuendo

Hanc ardet rationis inops, perque ossa cucurrit
Flamma recens, aliturque imis diffusa medullis (Brunius 1822, 73).

(Snart brinner han av att titta på henne, och har helt tappat sitt förnuft. Genom benen löper en ny låga, och utspridd i den innersta märgen tilltar den i styrka.)

Ordvalen «ben» (*os*) och «märg» (*medulla*) som beteckningar för det inre av människan förekommer ofta i Vergilius' *Aeneiden*, och inte sällan just vid skildringar av kärlekspassion;¹² det kanske tydligaste exemplet kan hämtas ur dess åttonde sång:

Ille repente

Acceptit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor et labefacta per ossa cucurrit (8.388–390).

(Plötsligt greps han av elden som han kände väl, den bekanta värmen trängde in i märgen och spred sig i de matta benen)

Dessa två skildringar är så pass lika att Brunius' *recens* (ny) tycks vara ett medvetet svar på Vergilius' *solitam* och *notus* (välkänd, bekant). I förlagorna – Snorres Edda och den poetiska Eddans «Skirnismál» – finns däremot ingen sådan empatisk inlevelse i skildringen.

Denna fördjupning av de inre förloppen motsvaras också av betydligt mer utförliga skildringar av personernas yttre uttryck. I sina utforskningar av renässanskonsten undersökte Aby Warburg bruket av antika «patosformler» – «de i upphöjd tragik stiliserade formerna för gränsvärden av mimiskt eller fysionomiskt uttryck.»¹³ Hos Brunius finner vi något som påminner om detta slags antik påverkan: ett formspråk som förser laddade situationer i originaltexten med en dramatisk åskådlighet utan att nödvändigtvis driva handlingen framåt. Så här behandlar Snorre gudarnas reaktioner på Balders död:

När asarna försökte tala kom gråten före, så att ingen kunde berätta för en annan med ord om sin sorg [...]. Och när gudarna hade hämtat sig talade Frigg. Hon frågade vem av asarna som ville ha all hennes kärlek och ynnest och var villig att rida på Helväg för att söka upp Balder och erbjöd Hel lösen om hon lät honom komma hem till Asgård (1997, 81).

Om detta kan ses som gripande, beror det mer på vad som utelämnas än på vad som utsägs: allt dramatiskt patos saknas i skildringen. Men hos Brunius får vi en verklig *scen*, en utförlig skildring av de yttre tecknen på Friggs upprördhet:

12. Se t ex *Aeneiden* 1.660: «ossibus implicit ignem» och 4.66: «est mollis flamma medullas».

13. Warburg (1932 [1906], 449): «die in erhabener Tragik stilisierte Form für Grenzwerte mimischen und Physiognomischen Ausdrucks».

Parte alia genitrix veluti pia fulmine tacta
 Haeret mentis inops, et circumfert obtutu
 Incertos tacito vultus; mox turbinis instar
 Fulgentes lacerat vestes, rutilosque capillos
 Sparsa deas refugit pavidas, furibundaque coelum
 Per medium rapitur (1822, 64).

(På en annan plats dröjer den fromma modern, som om slagen av blixten, berövad förståndet, och blickande tyst framåt vänder hon sitt osäkra ansikte åt alla håll; strax, likt en stormvind, sliter hon sönder sina guldskimrande kläder; med det röda håret utsläppt flyr hon från de förskräckta gudinnorna, och rasande färdas hon genom halva himmeln ...).

Att Frigg sliter sina kläder, och hennes vilt utsläppta hår är troligtvis påverkat av ett etablerat gestiskt språk för att skildra vild sorg eller upprördhet i latinpoesin.¹⁴

Det har sin betydelse att ett konst- snarare än litteraturhistoriskt begrepp här kommer till användning, då just graden av plastisk avrundning på ett grundläggande sätt skiljer Brunius' dikt från förlagorna. På sätt och vis utgör detta en nyckel till motsättningen mellan *De diis arctois* och några av de effekter man väntade sig av ett förnyat engagemang med det fornnordiska. Frågan om de nordiska myternas lämplighet för bildkonsten hade sysselsatt det svenska kulturetablissemangen under andra hälften av 1810-talet. Per Henrik Ling föreläste över ämnet, och Erik Gustaf Geijer bidrog till debatten med sina mer skeptiska »Betraktelser i avseende på nordiska myternas användande i skön konst». Geijer pekade där på hur de nordiska gudarnas väsen vållade problem för en framställning i måleri eller skulptur. I underförstådd motsats till den klassiska Olympens klart tecknade figurer framställde han dem som ett kaos av upplösta och växlande gestalter:

denna fantasiens förstörande makt [...] älskar att låta det timliga upplösa sig i sitt intet, för att ge betraktelsen av det eviga rum. Den hänvisar på en ljusare värld genom den rämnade förlåten av dödens skuggor – och midnattsolen lyser även i den gamla myten. Emellertid om denna därigenom vunnit i poetisk halt och filosofisk betydelse, har den däremot förlorat i yttre harmonisk gestaltning. Den sinnliga skönheten kunde ej bli regeln för gestalter, som till större delen blott äro symboler av en oupphörlig, aldrig, om ej genom undergång, försonad strid (Geijer 1923 [1818], 439f.).

För Geijer innebär detta att skulpturer baserade på den nordiska mytologin bör undvikas, då man i denna konstart tvingas sikta till allmänt sköna former, och att istället poesi och måleri bör prioriteras. Geijers varningar bekräftas av Bengt Fogelbergs statyer, bakom vilka den konsthistoriska forskningen avslöjat klassiska förlagor. Även en sådan detalj som att hans *Oden* (1830) inte framställs som enögd beror av klassiska krav på harmoniska proportioner (Thordeman 1961, 30–40). En uppfattning om mytologin liknande Geijers torde dock även ha påverkat de tekniker med vilka den kunde skildras i poesi.

Dessa resonemang om de nordiska gudagestalternas relation till den klassiska formen blir något klarare om man sätter dem i relation till idén om *det sublima*, så som den lanse- rades under 1700-talets senare hälft och sedan inkorporerades i den romantiska estetiken.

14. Jfr. Ovidius, *Metamorfoser* XI, 681–683, IX, 635–637.

Uppskattningen av ett nytt skräckinjagande innehåll, de ödsliga hedar och vålnader som gjordes populära genom *Ossians sånger*, gav viktiga impulser till det nya intresset för den isländska litteraturen (Lönnroth 1996, 93–113). Men inriktningen på själva den estetiska effekten, i form av avsändarens eller mottagarens själsliga upprördhet, gav också upphov till en ny uppfattning av den litterära formen.¹⁵ I sin avhandling *Om det sköna och det sublima* menade Edmund Burke att poesins verkan inte alls hade att göra med att den frammanade några exakta bilder, utan i att den demonstrerade sina föremåls verkan på poeten själv, och hos läsaren väckte en analog respons (Burke 1995 [1757], 243). Detta förklarar att ett ytterst korthugget, inte särskilt målade uttryck som det gammaltestamentliga «Herrans ängel» kan påverka oss mer än en utförlig beskrivning skulle ha gjort (1995, 246). Burke preciserade också att primitiva språk var rikare på denna typ av förtätade, kraftfulla uttryck än deras mer civiliserade motparter (1995, 249).¹⁶

Motsättningen mellan «plastiskt» och «sublimt», och mellan «civiliserad» och «primitiv» poesi, hjälper oss att förstå hur Brunius' behandling av den nordiska gudavärlden kunde mottas av hans samtida. Recensenten för *Svensk litteratur-tidning* ställer sig skeptisk till möjligheten att framställa dessa myter i den latinska poesins form. Visserligen, påpekar han, fanns det även monster i den antika mytologin, men

greken med dess skönhetssinne omsmälte denna symboliska idémassa i konstens degel, och ombildade allt, hvad som kunde ombildas, i bestämda former. Deraf har ock Grekiskan, och den därpå modellerade Latinen ett plastiskt lynne, en böjelse för contourmässighet och symmetri, som råkar i strid [...] med Edda-Mythologiens Proteus-naturer (1823, 163).

I de fall då en jämförelse med originalet är möjlig framstår Brunius' skildringar som utfyllnader. Som exempel tar recensenten skildringen av jättekvinnan som Tyr och Tor träffar då de besöker Hymer. I Eddans «Hymiskviða» (v. 8–11) heter det:

Sonen der fann
Så led en kvinna
Huvuden hade hon
Hundrade nio.¹⁷

Detta trubbiga uttryckssätt har hos Brunius ersatts av en betydligt mer utförlig skildring:

Hunc anus atra cutem, nongentis horrida collis
Commovet intrantem; nam vultibus inspicit usque
Omnibus obversis, flammis emittit et iras
Omnibus ex oculis, variatque furoribus ora (Brunius 1822, 112).

15. Se den utförliga framställningen av det sublimas estetik i relation till den isländska litteraturen i Malm (1996, 118–143).

16. Jfr Lönnroth (1996, 101). Om konstruktionen av «civiliserade» och «primitiva» språk och de egenskaper man tillskrev dem, se Baumann och Briggs (2003, 70–127).

17. Jag citerar här den översättning som recensenten använder sig av. I den senaste svenska översättningen heter det: «Tyr fann där / Sin fula farmor, / Nio hundra / Huven hade hon.» «Hymiskviða» i *Den poetiska Eddan*, övers. Lars Lönnroth (2016, 144). Det isländska originalet: «Mögr fann ömmu / Mjök leiða sér / Hafði höfða / Hundruð niu».

(En kärring med svart hud, täckt med niohundra halsar, skrämmar honom då han träder in, ty med alla huvuden vända blickar hon oavbrutet mot honom, utgjuter eld och ilska ur alla ögon, och hennes ansikten skiftas av vredesutbrott.)

Brunius' skildring är betydligt mer konstfull än förlagan, och ger en avgjort klarare visuell föreställning. Den är knappast heller fri från skräckinjagande effekter. Ändå värderas denna insats på rakt motsatt sätt av recensenten, som menar att Brunius förstört bilden genom att göra den fylligare, då det «villkorliga obestämda» i originalet innebär att «rysligheten tillräckligt målas på phantasins grund» (1823, 163). Just det ofullständiga och oklara i den nordiska mytologin framstår alltså som en kvalitet, vilken går förlorad när den transponerats till den latinska poesins uttryckssätt. I enlighet med det sublimes estetik skulle man kunna säga att «bristerna» i originalet vittnar om subjektets gripenhet eller kontakt med den ursprungliga skapande fantasin, medan Brunius endast extraherat ett innehåll och pyntat ut det med det formspråk han behärskar så väl.¹⁸

Den latinska poesins formvärld går således på tvärs mot de nya estetiska effekter som man väntade sig av kontakten med den fornnordiska mytologin. Det handlar inte enbart om att språkvalet är olämpligt, utan om att latinpoesins inneboende världsåskådning står i konflikt med den nordiska. När de nordiska myterna kläs om i tydliga och välsvavade latinska hexametrar framstår de som groteska snarare än suggestiva, eller pedantiska snarare än sublimes. Mot denna bakgrund blir det negativa bemötandet av Brunius' dikt också lättare att förstå. Ett isländskt original skulle ha innehållit det arkaiskas tjusning, och en romantisk dikt på folkspråket skulle ha vittnat om de moderna skandinavernas vördnad för sitt förflutna. Nu skildras istället de nordiska myterna som om de beskrivits av en romersk poet vid början av vår tideräkning.

II.

Litterära ekologier

Carl Georg Brunius är inte den enda svenska författaren som valt att skriva på ett språk med större räckvidd. Ett mer bekant exempel är August Strindberg, som nystartade sin karriär med romaner skrivna på franska. En analogi mellan Brunius och Strindberg som «författare på främmande språk» riskerar dock vara mer fördunklande än upplysande. Detta har att göra med en oklarhet i vad som utgör en litteratur (den svenska/latinska/franska litteraturen) och som får oss att under detta begrepp samla storheter av olika art. Att ha bringat ordning i denna fråga är en av de stora förtjänsterna hos Alexander Beecrofts *An Ecology of World Literature* (2015). Beecroft talar om litterära «ekologier» i en överförd mening; vad som åsyftas är de skilda system som tillåter en litteratur – en nationell sådan eller av annat slag – att konsumeras och av sina läsare formas till meningsfulla helheter. Metaforen vill betona att litteraturen förhåller sig till betingelser i sin omgivning (språk, politiska förhållanden, ekonomi, religion, och distributionsteknologier) (2015, 17–27). Utifrån dessa faktorer tecknar Beecroft en globalhistorisk typologi över de olika sätt på vilka litteraturen kunnat leva och frodas.

18. Brunius tycks ha sårats av detta synsätt, och i sitt genmäle (Brunius 1823) utbrister han ironiskt: «Vilken djerfhet af den latinska ordståten [som] tager sig friheten att ifylla konturerna med några schatteringar, för att gifva behörigt lif åt vidundret.»

Den *epikoriska* ekologin betecknar en nollpunkt vad gäller litteraturens cirkulation, där den väsentligen förblir inom ett och samma samhälle och språkliga gemenskap. Isolerade stammars muntliga poesi kan här tas som exempel. Den *pankoriska* kan exemplifieras av det antika Greklands polycentriska kultur, där en språklig och kulturell gemenskap mellan politiskt fristående och geografiskt åtskilda statsstater gjorde det möjligt för litteraturen att cirkulera inom ett större område. Den *kosmopolitiska*, däremot, innebär en språklig och kulturell enhetlighet på ett plan ovanför de lokala etniska och kulturella gemenskaperna. I regel är detta effekten av imperiemakters utbredning, men lika ofta har den kosmopolitiska ekologin överlevt de konkreta politiska former som bar upp den. Detta kan exemplifieras med latinet i Europa, sanskrit i de södra eller klassisk kinesiska i de östra delarna av Asien. Den *vernakulära* ekologin uppträder utifrån ett tidigare kosmopolitiskt förhållande och betecknar det moment då folkspråket börjar hävda sin rätt. Den *nationella* har många likheter med den vernakulära, såtillvida att de båda använder sig av folkspråket, men grundar nu litteraturen mer exklusivt på den egna nationens historia och kultur. Medan man tidigare tävlat med kosmopolitiska modeller sysslar man nu med att spåra ursprunget till den nuvarande nationens särpräglade karaktär genom dess kultur, och det blir naturligt att betrakta litteraturen i dess helhet som en samling nationallitteraturer. Den *globala* ekologin är hos Beecroft inte en fullt utvecklad ekologi, även om han ger några indikationer på hur en framtida postnationell ekologi, baserad främst på engelska, skulle kunna te sig.

Här finns åtminstone två saker att ta fasta på. För det första visar Beecrofts modell att litteraturen i ett historiskt perspektiv kunnat cirkulera på en mängd olika sätt, och kompletterar därigenom de teorier om världslitteratur som medvetet eller omedvetet utgår från nationella litteraturer. Överfört till problemet Brunius bör det göra oss uppmärksamma på att motsättningen mellan svensk och latinsk litteratur inte bara utgör en skillnad mellan två språk, vilka skiljer sig åt endast vad gäller yttre faktorer som spridning eller status. Det senare var fallet då Strindberg skrev på franska: språkvalet kan sägas ha motiverats av franskans större spridning och det parisiska centrumets förmåga att helga författarskap från periferin.¹⁹ Trots det uppenbart ojämna styrkeförhållandet mellan språken äger detta utbyte rum i ett gemensamt system av nationallitteraturer. I fallet Brunius har vi däremot att göra med en mer långtgående motsättning mellan kosmopolitiska och nationallitterära ekologier. Dessa har sin egen interna logik och skiljer sig åt vad gäller grundläggande antaganden, såsom litteraturens relation till politiska enheter, relationen mellan folklig och lärd kultur eller mellan tal- och skriftspråk. Inte minst medför de helt skilda sätt att relatera till historisk förändring. I nästa avsnitt ska jag väga samman dessa faktorer för att på så vis precisera *De diis arctois'* problematiska ställning i sin samtid såväl som svårigheten att inlemma den i en litteraturhistorisk framställning.

För det andra har vi här att göra med en typologi, inte en historik. Som sådan öppnar den våra ögon för isomorfier mellan stadier av litterär utveckling hos annars skilda civilisationer. Relationen mellan diktning på latin och svenska i 1820-talets Lund kan tyckas lokal och oviktig i ett globalt perspektiv. Men *världslitteratur* betecknar i detta fall inte en kanon av internationella mästerverk, eller en fråga om texter som lämnar sin ursprungliga

19. Enligt tolkningen i Casanova (2008 [1999], 203–205).

kontext för att upptas i en ny;²⁰ inte heller är det fråga om det kvasieekonomiska moderna världssystem inom vilket litterärt värde eller formella innovationer kan cirkulera mellan centrum och periferi.²¹ Snarare avses en allmän frågeställning om hur litteraturen formas av, och läses i enlighet med, de gränser som sätts av den språkliga och politiska omgivningen. Att uppmärksamma förskjutningar inom den litterära ekologin på svensk mark ger oss på så sätt insikter vilka har ett visst komparativt förklaringsvärde. Spänningen mellan svenskan och latinet kan därtill hjälpa oss att förstå något av dagens problematik kring språk, nation och kultur. Som Jürgen Leonhardt påpekar bör latinet ses som ett historiskt *världsspråk*, vars funktion lättast blir synlig om den jämförs med engelskans ställning idag (Leonhardt 2009, 10–14). Latindiktningen, som var levande innan den nationallitterära dominansen, kan på så vis ge perspektiv på vad som eventuellt kan komma efter den.

Nationell historicism och poetisk anakronism

När vi betraktar Brunius' dikt med den senare utvecklingen av litteraturen som facit, är det lätt att se den som en övergångsform. Sett till innehållet öser han ur samma källa som samtidens svenskspråkiga poeter, men sett till valet av språk och innehåll fortsätter han väsentligen den nylatinska humanistiska traditionen. I denna allmänna mening skulle man kunna tala om Brunius' dikt som en anakronism. Sådana företeelser är inte obekanta i litteraturhistorien. Genomgripande kulturella förändringar sker sällan i ett svep: olika institutioner har sina egna tröghetslagar och utvecklingsrytmer, och det finns goda argument för att betrakta varje historiskt ögonblick som en spänning mellan kvardröjande, dominerande och frambrytande tendenser (Williams 2009 [1977], 121–127). Men i fallet *De diis arctoïis* tycks vi ha att göra med en mer komplicerad och problematisk form av anakronism, vars karaktär jag ska försöka precisera i denna avslutande del.

Ett sätt att närma sig frågan är att jämföra förändringar av de litterära ekologiernas styrkeförhållanden med den för litteraturhistoriker mer bekanta växlingen mellan epoker eller stilriktningar. I sin enklaste form bygger den litteraturhistoriska periodiseringen på att dominerande strömningar *avlöser* varandra: vi kan inte ha Romantik och Upplysning på samma gång, utan att tillgripa specialförklaringar för att beskriva det enskilda fallet (senkommenhet, motstånd mot tidsandan etc.). I mer sofistikerade varianter tenderar man dessutom att föreställa sig litteraturhistorien som en sammanhållen räckä där innovationer orsakar en *retrospektiv förändring*: vissa grepp börjar betraktas som helt enkelt daterade, medan andra drag kan återkomma i nya sammansättningar, helt beroende på arten av det för tillfället dominerande litterära systemet.²² I båda dessa avseenden fungerar växlingar mellan litterära ekologier på ett helt annorlunda sätt. Dessa innebär inte att en viss litterär

20. Som i Damrosch (2003).

21. Som i de inflytelserika framställningarna i Casanova (2008[1999]) och Moretti (2000). För en kritik av begränsningarna i denna spatiala och marknadsbaserade modell av «världen» i världslitteratur, se Saussy 2011. Jfr. Beecroft 2008.

22. Se t ex Tynjanov (1971 [1927]), s. 85–98. Jfr. Eliot (1932 [1919], 5): «for order to persist after the supervention of novelty, the *whole* existing order must be, if ever so slightly, altered; and so the relations, proportions, values of each work of art toward the whole are readjusted; and this is conformity between the old and the new. Whoever has approved this idea of order [...] will not find it preposterous that the past should be altered by the present as much as the present is directed by the past.»

kultur baserad på ett enskilt språk helt tränger ut en annan, åtminstone inte omedelbart; typiskt sett rör det sig om förskjutningar i prestige och om vilka funktioner den enskilda litterära kulturen ska tilldelas. Och om man i fallet litterära ekologier kan tala om en retrospektiv förändring är dess karaktäristiska form glömskan: genom att varje ekologi har effekten att reducera informationsmängden inom systemet (Beecroft 2015, 198) kommer det på sikt att leda till att de texter som inte passar in helt sonika glöms bort, eller inte räknas som litteratur. Mellan ekologier finns således en viss autonomi, om än långtifrån fullständig: en ekologis överlevnad beror i slutändan på att den inte helt och hållet ersätts av en annan och mer livskraftig.

Denna relativa självständighet hos de litterära ekologierna innebär att mycket kan förbli sig likt trots att den litterära situationen som helhet förändrats i grunden. Det tidiga 1800-talet innebär början på den nationallitterära dominansen, men det fanns fortfarande latinpoeter som skrev enligt kända mönster och en internationell publik som kunde läsa dem.²³ Jämfört med den samtida förändringen av litteraturen på svenska, vilken krävde drastiska, publika uppgörelser mellan en «gammal» och en «ny» skola, verkar förskjutningen mellan de litterära ekologierna som en bomb som briserar i tysthet. Den märktes framför allt gradvis och indirekt, i den avmattning som på sikt skulle relegera författandet av latinpoesi till en studentövning. I enstaka fall kan man även i de skrivna produkterna se symptom på det förändrade styrkeförhållandet. Brunius' bruk av den nationallitterära favoritematiken i en latinsk komposition kan ses som ett sådant.

I sociologiskt avseende kan man naturligtvis betrakta 1800-talets latinpoesi som ett eftersläpningsfenomen: man framhärskade i att skriva på latin när den dominerande tendensen i deras samtid låg åt det nationella och svenskspråkiga. Men eftersom de svenskspråkiga och latinska litteraturerna i Sverige endast har en indirekt påverkan på varandra, bevarar de sin fulla integritet som litterära system. Även om den ena kommit att dominera till den grad att det på sikt kommer att leda till den andras undergång, utgör de fortfarande helheter med sina egna poetologiska principer, uppsättning, mönsterbildande verk och historiska band. Detta förhållande lägger grunden till en mycket besvärligare form av anakronism, särskilt som övergången till den nationallitterära ordningen innebär en omstrukturering av språkets och litteraturens relation till den historiska tiden. I det som följer ska jag beskriva motsättningen mellan den kosmopolitiska och den nationallitterära ekologin i detta avseende.

Som Jürgen Leonhardt påpekar tenderar de historiska världsspråken att vara «fixerade»: deras huvudsakliga grammatiska och syntaktiska skelett har frusits och undandragit sig från den föränderlighet som präglar varje språk så länge det tillhör en levande språklig gemenskap. Detta är fallet med latin, men också med andra döda språk som sumeriska eller sanskrit (Leonhardt 2009, 18–21). På ett liknande sätt tenderar litteraturen på dessa språk att ha etablerat en uppsättning kanoniska genrer och exempel att imitera. I latinet sammanfaller den språkliga och den litterära kanoniseringen: det är Ciceros och guldålderspoeternas klassiska latin som upphöjs till det tidlösa idealet, oberoende av hur det

23. Som ett exempel på en – om än begränsad – internationell spridning av svensk poesi på latin kan nämnas Johan Lundblad, vars samlade dikter gavs ut på ett tyskt förlag. För att sätta saken i perspektiv kan nämnas att det svenska språket då, enligt ett samtida vittnesmål, knappast var «mer bekant än Kamtjatkas» och den svenska litteraturen i stort okänd. Se Atterbom (2002 [1859], 104).

folkliga språkbruket utvecklas, och det är deras alster i vältalighet och poesi som bildar de huvudsakliga formella mönstren för konstnärligt syftande användning av språket (Citroni 2006). Så länge den klassiska bildningen upprätthölls orienterade man sig på så vis mot en fastslagen standard vilken snarare uppfattades som en universell kvalitet än som ett äldre språkstadium.²⁴ Då en språklig och litterär kultur på detta sätt strävar efter att «frigöra litteraturen från rumtiden»²⁵ kommer det också att vara svårt att datera dess poetiska produkter, vilket ofta är fallet med nylatinsk poesi (Leonhardt 2009, 30).

Övergången till en nationallitterär ordning i Europa sammanföll med en förändrad syn på språket, i nära samband med gigantiska framsteg vad gäller dess vetenskapliga utforskande.²⁶ Språket sågs nu framför allt som delaktigt i en historisk process, där det inte så mycket förverkligade en utveckling mot en höjdpunkt som det vittnade om ett folks historia. Det bestämdes nu som ett levande *tal*, snarare än som ett ideal av skriftlig korrekthet, och som sådant kan dess bruk regelbundet kodifieras, men inte fixeras en gång för alla. Dess utveckling avgörs nämligen i en kollektiv, till stor del omedveten, process av den nationella gemenskapen själv. Språket är här alltså inte behov av reglering i enlighet med tidlösa normer – däremot kan det vara av vikt att förhindra att ett utländskt inflytande förvränger dess egentliga anda.²⁷

På litteraturens plan motsvaras denna uppfattning av den romantiska poetiken, som istället för att betona den nya produktens överensstämmelse med kanoniska mönster, sätter i centrum den skapande fantasin hos författaren eller de anonyma kollektiv som skapar folkpoesi.²⁸ Istället för en tidlös norm finner vi en föreställning om utveckling, vilken på sitt sätt blir förpliktigande: ett autentiskt konstverk kan inte nöja sig med modeller som traderats från antiken utan måste komma i kontakt med de egna andliga källorna, «de naturliga anlag, på vilka endast, och ej på främmande grundval, ett nytt tillstånd med säkerhet kan byggas», som Geijer uttryckte det (Geijer 1923 [1818], 430). Ur en sådan synvinkel måste det vara ett fatalt misstag att skriva på latin. I sin stilbildande litteraturhistoria påpekade Friedrich Schlegel att förträffliga poeter gått förlorade för sitt språk och sin nation på denna avväg: ett dött språk kan inte ha någon levande verkan (Schlegel 1961 [1815], 220).

24. För någon som Dante definierades det kosmopolitiska skriftspråket (*gramatica*) närmast av sin oföränderlighet i jämförelse med folkspråkens temporala och regionala variation. Se *De vulgari eloquentia* I.IX.10–11; Dante (2003, 30).

25. I en jämförelse mellan sanskrit- och latinkulturens spridning skriver Sheldon Pollock: «They were discursively embodied in a language that could be read anywhere because it traveled everywhere. They shared a wide variety of additional concerns as well: language discipline, canonicity, rhetoric. By the arrest of change and the erasure of the local that they ensured, all these factors tended to promote *the emancipation of literature from space-time*.» Pollock (2000, 615, min kursiv).

26. Om sambandet mellan den nya filologin och nationalspråkets dominans, se Anderson (2006 [1983], 67–82); Casanova (2008 [1999], 117–125); Auerbach (2014).

27. Jfr. Atterbom (1870 [1820], 242n.): «En fixerad grammatikalisk korrekthet är endast möjlig sedan språket är dödt, eller sedan maximen att behandla det så blifvit herrskande. Prise man derföre, så mycket man vill, sin latin eller sin fransyska! Vi hafva ingenting deremot; men tacka Gud för vårt friska, lifliga modersmål och förstå, att i öfverensstämmelse med dess ursprungliga lynne bidraga med vår lilla skärf till dess vidare utbildning.» Vad gäller svenskan kom de språkvårdande inslagen till stor del att handla om att bevara spåren av det gamla nordiska språket. Rasmus Rask (1818, XX) hade påpekat hur vissa svenska dialekter bevarade autentiska spår av isländskan, och svenska språkvårdare som J.E. Rydqvist kom att kämpa för bruket av dessa ursprungligt nordiska ord i motsats till de som senare lånats in via tyskan och danskan. Se företalet i Rydqvist (1863).

28. Klargörande i detta avseende är Leersen (2013, 12–18).

Författandet av litteraturhistorier formar föreställningen om litteraturen längs nationella linjer. Bortglömda texter grävdes nu fram ur arkiven och sågs som vittnesmål om folkgemenskapens tidiga historia och dess egenart på det litterära området. Under den föregående fasen, då man var som mest upptagen med att uppodla folkspråket och göra det jämbördigt med det kosmopolitiska latinet, hade ingen brytt sig om *Beowulf*, *Rolands-sången* eller *Nibelungenlied*. Först utifrån en övertygelse om den grundläggande kontinuiteten i den inhemska kulturen kan de betraktas som en del av nationallitteraturen.²⁹ Till saken hör att dessa verk inte utan vidare kan förstås av en modern engelsman, fransman eller tysk: de tillhör ett arkaiskt språkstadium och kräver specialkunskaper för att ens förstås på det bokstavliga planet. Men för den nationella språkförståelsen var detta inget som talade mot den grundläggande gemenskapen mellan de levande och deras förfäder. Fichte skrev exempelvis:

Även om efter några århundraden de efterkommande ej förstår sina förfäders dåvarande språk, emedan övergångarna gått förlorade för dem, så finns det från början en ständig övergång utan språng, alltid omärklig i nutiden, och som blott genom tillfogandet av nya övergångar görs märkbar och kommer att synas som språng. Aldrig har en tid funnits då de samtida upphört att förstå varandra, ty deras eviga förmedlare och tolk var och förblev den ur dem alla talande gemensamma naturkraften (Fichte 1914 [1808], 59, övers. något modifierad).

Samma synsätt blev styrande för uppfattningen om relationen mellan isländskan och svenskan. «Nationen [...] hör från vitt avlägsen forntid ett språk talas, vars ljud den ännu igenkänner», skrev Geijer i Götiska förbundets tidskrift *Iduna* (Geijer 1811, 5).

Medan romantiken i andra europeiska länder återknöt till den inhemska medeltiden, kom i Sverige särskilt den gamla isländska litteraturen att utgöra den inhemska, icke-klasiska tradition man grep tillbaka på. Det handlade då inte om att imitera den i samma mening som latinpoeter imiterade Vergilius, dvs. att använda den som en modell höjd över all historisk förändring. När kulturen såväl som språket förstås som stadda i utveckling, fungerar den isländska litteraturen hos romantikerna snarare som en inspirerande tematik. Ingen skulle missta Geijers «Vikingen» eller *Frithiofs saga* av Tegnér för att vara skrivna vid samma tidpunkt som den isländska litteraturen – däremot kan man säga att de strävade efter att återuppliva dess anda.³⁰ Denna kombination av identitet och historisk skillnad gjorde det också möjligt att läsa den skandinaviska litteraturen som en kontinuerlig utveckling av en kultur som börjar med den isländska diktningen. Per Henrik Ling uttryckte Götiska förbundets hållning då han skrev att den svenska skaldekonsten modifierats och förfinats av senare sekler men att «den ursprungliga andan, som på en gång föddes af Nordens natur och historia, kan icke dö» (Ling 1819, 4). I sin svenska litteraturhistoria skulle Atterbom inkludera utdrag ur fornisländsk litteratur, och påpeka att Eddan redan manifesterade den särskilda form av lyrisk känsla som gick igen hos senare poeter: «det svenska ättlings-qvådet brås på sitt ursprung» (Atterbom 1843, 6).

Denna långa utvikning motiverar sin plats om den kan hjälpa oss att precisera på vilket sätt litteraturens relation till historien förändras under en nationallitterär ekologi. Så länge

29. Se Beecroft (2015, 228–237, ssk. 232f.) om funktionen hos litteraturhistoria och sådana «Shibboleth-texts».

30. Ett ur denna synvinkel upplysande dokument är Tegnér (1923 [1839]).

dess grundläggande premiss accepteras, dvs. att utgångspunkten för den litterära odlingen finns i nationen, förstådd som en enhet av språk, kultur och folk, tycks den nationallitterära ekologin uppenbara en oväntad rikedom. Litteraturens historia ges nu ett nytt djup: längs den axel som heter nationell kultur och nationalspråk, vilka båda ges en generös tolkning, grupperas den samlade litteraturmassan till en rik och skiftande berättelse. Men som inom varje annan litterär ekologi vinnas denna rikedom till priset av en marginalisering av de texter som inte passar in, i det här fallet texter skrivna på kosmopolitiska språk (den svenska latindiktningen) eller minoritetsspråk. Att dessa språk är svårförståeliga för talare av modersmålet är en nödvändig men inte tillräcklig grund för deras marginalisering; som vi har sett kunde svårbegripliga, arkaiska artefakter bli ett levande kulturarv, på villkoret att de med stöd av filologisk forskning kunde bilda länkar i den kedja som leder fram till det nationalspråkliga nuet. Men en dikt som *De diis arctoïis* har ingen meningsfull plats i en sådan berättelse.

Vi har tidigare bekantat oss med den nationallitterärt motiverade kritiken av Brunius. Avslutningsvis kan det därför vara instruktivt att se hur hans försvarare resonerar. Den originelle teologen Achatius Kahl hade inlett en debatt om «klassicitetens fall» vid Lunds universitet, med vilket han avsåg nedgången för ett aktivt brukat latin i värtalighet och poesi (Kahl 1868 [1851], 217–220).³¹ Kahl var visserligen ingen motståndare till de moderna folkspråken, och menade att klassiska författare kan finnas på de flesta språk, som franska, engelska och tyska. Kahl föreställer sig dock inte en samling väsensskilda nationella kulturer, utan snarare möjligheten att moderna litteraturspråk kan uppodlas och höja sig till latins klassiska standard. Det handlar då om ett ideal av skriftlig korrekthet snarare än om ett levande tal: även Ciceros slavar kunde språket, men lär knappast ha uttryckt sig som Cicero själv (1854, 21).

Kahl besvärar inte heller av skillnaden mellan den latinska litteraturen som ett folks egendom och dess kosmopolitiska status under senare tidevarv. De nyare latinpoeterna har tillfört romarnas poesi nya ämnen, och så länge de skriver ett latin «af gedigen beskaffenhet» (1854, 22) bidrar de till dess ära. Enligt Kahl odlades ett sådant äkta latin i Lund under 1800-talets första decennier, då Lundblad och Brunius var verksamma. Den senares *De diis arctoïis* kan därför beskrivas som ett oproblematiskt supplement till de romerska klassikerna:

Om han, som dog i Tomi vid asarnas vagga, hade känt Thors, Odens och Frejs bedrifter och äfventyr, så väl, som han kände Jupiters, Mars' och Apollos, så hade han troligen äfven skänkt efterverlden en romerskt poetisk bearbetning af Hyperboreernas gudalära. Men nu har istället Prof. Brunius gjort den nyare latinska litteraturen denna tjänst (1854, 24).

Den poet som här åsyftas är naturligtvis Ovidius, som genom sin förvisning till Svartahavsområdet hamnat i närheten till vad som ansågs vara asarnas urhem.³² Således bedöms *De*

31. Om denna polemik, se vidare Lindberg (1987, 152–157).

32. Den gamla uppfattningen om invandringen till Norden var fortfarande levande vid denna tid. I ett fingerat brev från Ovidius till Adlerbeth utgår Tegnér från uppfattningen att Ovidius hamnat bland «Asarnas vagga» och diktat på götiskt språk (jfr. Ovidius *Epistulae ex Ponto*, IV.13, v. 19: *et Getico scripsi sermon libellum*). Se Tegnér (1919 [1815], 197).

diis arctois inte som ett poem skriven av en svensk år 1822 – tvärtom är det ett tecken på renheten i Brunius' språk att han lika gärna hade kunnat vara verksam på Ovidius' tid.³³ Märkligt nog gäller någonting liknande även innehållet. Vi såg hur den romantiska kritiken höll emot Brunius att hans ämne, den nordiska mytologin, var bunden till ett visst språkområde och klimat. I Kahls fantasi vore det tvärtom möjligt att tänka sig att Ovidius skulle stött på de nordiska myterna innan de migrerat till Norden. Den mer expansiva historia som möjliggörs genom att betrakta Brunius som främst latinare snarare än svensk, ställer till besvär för samtliga koordinater i den nationallitterära uppfattningen: språket, platsen, historien.

Brunius' anakronistiska ställning kan preciseras mot denna bakgrund. Det rör sig enbart inte om en form av eftersläpning, utan *De diis arctois* står i en mer grundläggande mening utanför den nationallitterära tiden. Dess språkliga rötter och poetiska gestaltning aktualiserar andra historiska förbindelser än det svenska eller nordiska. Samtidigt är det uppenbart att denna dikt är en produkt av ett nationellt betonat intresse för den nordiska forntiden. Resultatet är en dikt som är för klassisk för att vara nordisk, kanske också för nordisk för att vara klassisk. Man inser lätt varför den marginaliserats i den svenska litteraturhistorieskrivningen, vilken även då den avlägsnat sig från vissa av romantikernas specifika synsätt i det väsentliga förblivit beroende av dess premisser. Det återstår visserligen att se om vi kan tala om något sådant som en verkligt global litteratur, i vilken de band mellan språk, nation och litterär tradition som varit gällande de senaste tvåhundra åren löses upp. Men fallet Brunius är en nyttig påminnelse om att denna problematik i så fall inte vore helt ny.

LITTERATUR

- [anon.]. 1823. *Svensk litteratur-tidning* 1823: nr. 19 (143–150), 21, (161–168) («recension: C. Georgii Brunii De diis arctois libri sex»).
- Ahnfeldt, Paul Gabriel. 1963 [1882]. *Studentminnen*, i urval av Per Erik Wahlund. Stockholm: Natur och Kultur.
- Alighieri, Dante. 2003. *Convivio*, övers. Paul Enokson. Stockholm: Atlantis.
- Anderson, Benedict. 2006 [1983]. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Atterbom, P.D.A. 2002 [1859]. *Minnen från Italien och Tyskland*, vol. 1, redigert av Bengt Lewan. Stockholm: Atlantis.
- . 1843. *Svenska siare och skalder*, vol. II. Uppsala: N.W. Lundequist.
- . 1870 [1820]. «Iduna. Åttonde häftet» (recension). *Litterära karakteristiker*, vol. I, 202–281. Örebro: Abr. Bohlin.
- Auerbach, Erich. 2014. «The Idea of National Spirit as the Source of the Modern Humanities». I *Time, History and Literature: Selected Essays of Erich Auerbach*, redigert av James I. Porter, översatt av Jane O. Newman, 56–61. Princeton: Princeton University Press.
- Bauman, Richard & Briggs, Charles R. 2003. *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.

33. Grandien (1974, 46) meddelar att Brunius' vän Lars Johan Hierta «noterade [...] att det enda felet med *De diis arctois* var att det inte var två tusen år gammalt. Ty om det hade varit det, skulle det snabbt ha översatts till svenska, ungdomen till nytta och glädje.» Denna omvända värdering kan lättast förklaras med att Hierta ligger närmare det nationallitterära synsättet.

- Beecroft, Alexander. 2015. *An Ecology of World Literature. From Antiquity to the Present Day*. London: Verso.
- . 2008. «World Literature without a Hyphen». *New Left Review*, 54 (Nov/Dec): 87–100.
- Bergman, Johan. 1895. «Den latinska poesien i Sverige. Kortfattad historik, jämte några anmärkningar beträffande C.E.A. Söderströms skaldskap». C.E.A. Söderström, *Valda dikter. Hufvudsakligen latinska*, s. i–lxv. Nyköping: K.F. Karlson.
- Brunius, Carl Georg. 1822. *De diis arctois libri sex*. Stockholm: Nestius.
- . 1823. «Anmärkningar vid en recension öfver C. Georgii Brunii De diis arctois libri sex, införd i N:o 19 och 21 af Svensk litteratur-tidning». *Stockholmsposten* 1823, nr. 109, 113.
- Burke, Edmund. 1995 [1757]. *Filosofisk undersökning om ursprunget till våra begrepp om det Sublima och det Sköna*, översatt av Per Dahl. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Casanova, Pascale. 2008 [1999]. *La République mondiale des lettres*. Paris: Seuil.
- Christensson, Jakob. 2005. «Om Sven Nilsson som arkeolog». I *Från Worm till Welinder. Åtta essäer om arkeologins disciplinhistoriska praxis*, redigerat av Joakim Goldhahn, 63–91. Uppsala: Danell.
- Citroni, Mario. 2006. «The Concept of the Classical and the Canons of Model Authors in Ancient Rome». I *Classical Pasts. The Classical Traditions of Greek and Rome*, redigerat av James I. Porter, 204–234. Princeton: Princeton University Press.
- Damrosch, David. 2003. *What is World Literature?* Princeton: Princeton University Press. *Den poetiska Eddan*. 2016, översatt av Lars Lönnroth. Stockholm: Atlantis.
- Dimock, Wai Chee. 2006. *Through Other Continents. American Literature as World Literature*. Princeton: Princeton University Press.
- Eliot, Thomas Stearns. 1932 [1919]. «Tradition and the Individual Talent». I *Selected Essays 1917–1932*, 3–11. New York: Harcourt, Brace and Co.
- Fichte, Johann Gottlieb. 1914 [1808]. *Tal till den tyska nationen*, översatt av Efraim Sköld. Stockholm: Bonnier.
- Geijer, Erik Gustaf. 1923 [1818]. «Betraktelser i avseende på nordiska myternas användande i skön konst». I *Samlade skrifter*, redigerat av John Landqvist, s. 423–454. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- . 1811. «Anmälan». *Iduna. Första häftet*, s. 3–10.
- Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes. La Littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- Grandien, Bo. 1974. *Drömmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare*. Lund: Berlingska boktryckeriet.
- Grundtvig, N.F.S. 1907 [1832]. «Nordens mythologi (1832)». I *Udvalgte skrifter* vol. 5, redigerat av Holger Begtrup, 376–767. Köpenhamn: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Kahl, Achatius. 1854. *Latinska klassicitetens förfall. Till professor Joh. Gust. Ek med anledning af dess inbjudningsskrift vid rektorsombytet i Lund 1854*.
- . 1868 [1851]. *Tegnér och hans samtida i Lund*, 2:a uppl. Lund: Berlings.
- Korsgaard, Ove. 2015. «Grundtvig's Idea of a People's High School and Its Historical Influence». I *Building the Nation. N.F.S., Grundtvig and Danish National Identity*, redigerat av John A. Hall, Ove Korsgaard, Ove K. Pedersen, 315–330. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Leersen, Joep. 2013. «Notes Toward a Definition of Romantic Nationalism» *Romantik. Journal for the Study of Romanticisms*, 2 (1): 9–35.
- Leonhardt, Jürgen. 2009. *Latein. Geschichte einer Weltsprache*. München: C.H. Beck.
- Lindberg, Bo. 1987. *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget*. Stockholm: Almquist & Wiksell.
- Ling, Per Henrik. 1819. *Eddornas sinnebildslära. För olärde framställd*. Stockholm: Cederborgska tryckeriet.
- Lundblad, Johan. 1821. *Poemata et orationes*. Hamburg: Nestler.
- Lönnroth, Lars. 1996. *Skaldemjödet i berget. Essayer om fornisländsk ordkonst och dess återanvändning i nutiden*. Stockholm: Atlantis.

- Malm, Mats. 1996. *Minervas äpple. Om diktsyn, tolkning och bildspråk i nordisk göticism*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Moretti, Franco. 2000. «Conjectures on World Literature». *New Left Review*, 46 (Jan/Feb): 54–68.
- Pollock, Sheldon. 2000. «Cosmopolitan and Vernacular in History». *Public Culture*, 12 (3): 591–625.
- Rask, Rasmus. 1818. *Anvisning till isländskan eller nordiska fornspråket*. Stockholm: Mag. A. Wiborgs.
- Roling, Bernd. 2007. «Charles Baudelaire und Carl Georg Brunius. Bilder des Mittelalters im 19. Jahrhunderts». *Frühmittelalterliche Studien*, 41 (1): 249–275.
- Rydqvist, Johan Erik. 1863. *Svenska språkets lagar. Kritisk afhandling. Tredje bandet. Ordbok*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Saussy, Haun. 2011. «The Dimensionality of World Literature». *Neohelicon*, 38 (2): 289–294.
- Schlegel, Friedrich. 1961 [1815]. *Geschichte der alten und neuen Literatur*. I *Kritische Friedrich Schlegel-Aufgabe*, vol. VI. Red. Hans Eichner. Zürich: Ferdinand Schöningh.
- Sjödin, Alfred. 2016. «Bellman Anakreon Hafiz. Gustaf Ljunggren och världslitteraturens skala». *Samlaren* 137, 118–142.
- Staël, Madame de [Anne-Louise-Germaine]. 1991 [1800]. *De la littérature, considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*. Paris: Flammarion.
- Sturluson, Snorre. 1997. *Eddan*, översatt av Karl G. Johansson, Mats Malm. Stockholm: Fabel.
- Tegnér, Esaias. 1919 [1815]. «Skaldebref 1815». I *Samlade skrifter* vol. II, utgitt av Ewert Wrangel, Fredrik Böök, 197–198. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- . 1923 [1839]. «Anmärkningar såsom inledning till Frithiofs saga». I *Samlade skrifter*, vol. 8, utgitt av Fredrik Böök & Ewert Wrangel, 337–341. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- . 1954. *Brev*, vol. 2. Malmö: Allhems förlag.
- Tengström, Emin. 2014. *Broar till antiken. Antikens inflytande på svenskt samhälls- och kulturliv 1780–1850*. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg.
- Thordeman, Bengt. 1961. *Göternas gudar i Fogelbergs gestaltning*. Stockholm: Almquist & Wiksell.
- Tynjanov, Jurij. 1971 [1927]. «Om litterär evolution». I *Form och struktur. Litteraturvetenskapliga texter*, redigert av Kurt Aspelin, Bengt A. Lundberg, översatt av Eva Adolfson, 85–98. Stockholm: PAN/Norstedts.
- Warburg, Aby. 1932 [1906]. «Dürer und die Italienische Antike». I *Gesammelte Schriften*, vol. II, 443–449. Leipzig: Teubner.
- Williams, Gordon. 1968. *Tradition and Originality in Roman Poetry*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, Raymond. 2009 [1977]. *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.